University of Sistan and Baluchestan

Journal of Lyrical Literature Researches

Print ISSN: 2008 - 5737
Online ISSN: 2538 - 5011

Homepage: https://jllr.usb.ac.ir

Hiding body matters in the poem of Khosrow and Shirin Nezami

Peyman karimi kakavand [1] | **Ali Heydari** [2]✉ | **Ghasem Sahraie** [3]

1.PhD student of Persian language and literature Department, Lorestan University, Khorramabad. Iran.Email: peymankarimi16@gmail.com
2. Professor of persian Language and Literature Department, Lorestan University, Khorramabad. Iran.Email: Heydari.a@lu.ac.ir
3. Professor of Persian Language and Literature Department, Lorestan University, Khorramabad. Iran. Email: sahrai.g@lu.ac.ir

Article Info

Article type:
Research Article

Article history:
Received 8 March 2022
Received in revised form 5 September 2022
Accepted 18 September 2022
Published online 23 September 2023

Keywords:
Khosrow and Shirin, Nizami, Absence, Physical matters, Physical taboos.

ABSTRACT

Absence as an inherent feature of language has two levels. The first level, the absence in the normal level of language and the second level, the double absence which is related to literature. By using rhetorical techniques and tricks, poets use some themes either to create beauty or because of the moral limitations they place on themselves or the moral and political prohibitions and controls that exist in the society. They take absent. Nizami is one of the poets who skillfully, according to the content of his romantic poems, has used absence from the simplest level to the most forbidden form to represent the physical matter in his poetry. The statistical population of the present research is Khosrow and Shirin Nizami, in which the verses which the physical aspect is absent, They have been collected in a library manner and have been analyzed by analytical-descriptive method and using the content analysis technique, then they have been classified based on the epistemic-behavioral domains used by the poet. In the following, it is clear that the poet has used fifteen cognitive-behavioral domains. The highest frequency of verses has the absence of unquoted matters and taboo matters related to agriculture with 25% and stones and precious stones with 15% of all verses. Among the fields used, the fields of horse riding and spices and food have the lowest frequency of verses with 2% of the total number of second and third level verses.

Cite this article: karimi kakavand, Peyman, Heydari, Ali, Sahraie, Ghasem. (2023)." *Hiding body matters in the poem of Khosrow and Shirin Nezami". Journal of Lyrical Literature Researches*, 21 (41), 171-188.
http//doi.org/:10.22111/jllr.2022.41822.3048

© The Author(s).

Publisher: University of Sistan and Baluchestan.

Extended Abstract

1-Introduction

The literature; Indirect way of expressing the thought and escape from the normal logic of speech. Therefore, in reporting moments and thoughts, the artistic men use various forms of imagination and way of conveying meanings in an indirect way (Shafi'i Kodkani, 1987 :139). "The semantic change of words has been and is one of the most important topics of attention of belletrists and linguists. In linguistics, Saussure's important point of view based on the fact that a system language is one of signs has been accepted. Langackre; He considers language as a system of linguistic signs, each of which connects a semantic symbol to a phonetic symbol. In this attitude, semantic symbols are not fixed and predetermined, but they are considered mental processes. In referring to them, Langacker uses conceptualization instead of concept. The term concept conveys a fixed meaning in a way, but the term conceptualization emphasizes the dynamic nature of meaning in this attitude" (Rasekh Mahand, 2009: 10). The speech of a speaker is not like the speech of ordinary people, it is an imaginery speech that is different from ordinary words, either in meaning, in the way of looking, in feeling, or in understanding issues. These differences are not only in the type of look, but also in the words that the author uses and the imagination that he makes with these words (Zif, 1997: 4).

1-1 Statement of the problem and research questions

Absence in Dehkhoda's dictionary means something instead of something else, covering something by something else and disappearing. (Dehkhoda, 1998: under the title of absence). Here, it is meant by the absence of indirect expression of the contents and concepts that the poet is excused from naming explicitly due to moral limitations. Absence of the physical means ambiguity in the description, expression of the unknown, complex and description through the relationship between the lover and the beloved, from the simplest to the most taboo. The main questions raised in this research are as follows: 1- How are the levels of representation of physical absence in the poem of Khosrow and Shirin? 2- How are the representations based on the absence of the physical matter formed in terms of aesthetics? 3- What are the main supports of based on absence representation?

2-Research Methodology

In the present study, all the verses of Khosrow and Shirin Nizami's poetry, which had the absence of physical matter, have been collected in a library style. The research method is descriptive. The collected data and verses were qualitatively examined and analyzed using the content analysis technique and classified into three levels.

3- Discussion and review

In any type of signification, the signifier and the signified are on both sides of the sign. A signifier is the sound, visual or movement aspect of any sign that causes a mental image of that sign to form for the audience or receiver. The act of signification is organized based on substitution, in such a way that the signifier becomes the signified or exemplified by the substitute. For this reason, language is always associated with absence, because the signifier is used or replaced in the absence of the signified or exemplar (Kaller, 2013: 20). The feature of substitution of language can present absent things such as past and future (Yol, 2010 :15).

1-2. Absence of the first level

Absences of this level include metaphors and allusions that can be seen in the words of most Persian language poets.

2-2. Absences of the second level, absences of unquoted

The absence of the second level, which we have interpreted as "unquoted", includes verses that are not strictly forbidden, are not recognized as mere taboo matters, and the necessity of hiding and expressing them indirectly is much less than the third level, and in a sense, it can be said that there is a balance between their action and aesthetic necessity. In the absences of the second level, the poet in order to show the desired absence in the verses, ironies and affairs of unquoted, from various behavioral-cognitive areas and from the customs and accessories and necessities of various aspects of human life and nature such as marriage customs and rituals. And dowry has benefited from agriculture and horticulture, royal ritual and treasury, horse riding, trade, drinking wine, etc. The verses of the second level (unquoted) extracted from this poem were 15 verses, and among the specified fields, the fields of mixing and natures, stones and precious stones had the highest frequency with 20% of the verses, and among the other used fields, there is no salient differences.

3-2. Absence of the third level, unquoted of unquoted

We have interpreted the absence of the third level as " unquoted of unquoted ". In the verses of this level, the necessity of hiding means acting overcomes on necessity of aesthetic means state, and it means a state of confusion and includes a set of concepts, themes or allusions that cannot be expressed directly in society and literature. The reason for not being able to express these concepts is the limitations that exist for the poet. Therefore, the poet has to use special literary tricks to express what he has in his mind and is not free to express, otherwise tenderness will give way to humor. In this level as well as in the second level of the poet from various epistemic-behavioral fields such as treasure, stones and precious stones, agriculture and gardening, royal ritual and treasury, war and battle, marriage and dowry, nature and natural manifestations and etc.

4- Conclusion

Sometimes the absence used to represent the poet's intended concept is completely natural, That is, there is no special prohibition for it, which mostly includes metaphors and elementary allusions. but sometimes the unquoted concepts and prohibitions related to the body, which is not possible to express, either at the level of society or at the level of literature, has been reperesented by using absence and the tools of creation of absence, and the taboo body matter he wants in the envelope of ambiguity. It is necessary to mention that language has an absence by nature, that is, when we replace words with objects, language goes into absence, and this absence is doubled in literature and by using rhetorical tricks. Nezami has mostly used of rhetorical techniques to show the absence of the physical is related to metaphor and irony. In this research, first, verses from the mentioned poem that have the absence of the physical, have been collected. Then, they are classified under the three general headings of the first level, the second level or unquoted affairs, and the third level of unquoted. In the absence of the first level, there are many examples in this level for organs such as eyes, faces, hair, lips and teeth etc. The second level or unquoted affairs has 9 distinct epistemological-

behavioral areas, the highest frequency of verses with absence in this level is related to treasure, stones and precious stones and the field of mixing and natures with 20% of verses and the lowest is related to the areas of Food and spices, animals and several other fields with 7 percent. The third level, which we have interpreted as unquoted, this level also has 13 distinct areas, in this level, agricultural and horticultural areas with 29 percent and stones and precious stones with 15 percent of the verses of this level have the highest number of verses. And the field of riding rituals and mixing and natures have the lowest frequency of verses with 2 percent of verses. Finally, it is important to mention that the number of taboo verses extracted from the poem of Khosrow and Shirin Nizami in both the second level (unquoted) and the third level (unquoted of unquoted) was 68 verses. According to the division of verses into different epistemic-behavioral areas and based on statistical analysis, in total both levels, the field of agriculture and horticulture with 25% of the total number of taboo verses and the area of treasure, stones and precious stones with 16% of the total number of verses have the highest frequency which shows the poet's special attention to these two areas to create taboo concepts, on the other hand, the areas of food and spices and animals have the least frequency with 2% of the total number of verses and have been less attractive to the poet for literary creations.

5-References

Color, J.(2000). *Ferdinand Dossusser*. Translated by Kourosh Safavid. Tehran: Hermes press.
Dehkhoda, A.A.(1998). *Dictionary*.11th volume.second edition of the new era. Tehran: University of Tehran Publications and Printing Institute.
Gheibi, S. M. R.(2011). "Semantic Abnormality in Ganjavi Military Works. Allameh Scientific-Specialized Quarterly". 11. Vol. 33. pp. 135-176.
Heidari, A. "Semantic evolution of tooth water composition in Persian literature texts". 9th National Conference on Persian Language and Literature Research – Birjand.pp 1-11. 2017.
Kazazi, M. J.D. (2006). *Bayan*. Tehran: Markaz press. 2006.
Likaf, G. J. M.(2019). *The Metaphors We Live With*. Translated by Jahanshah Mirzabeigi. Tehran: Agah press.
Nezami, E. I. Y.(2014). *Khosrow and Shirin*. Edited by Hassan Vahid Dastgerdi by Saeed Hamidian.Tehran: Qatreh press.
Rasekh Mahanad,(2014). M. *An Introduction to Cognitive Linguistics*. Tehran: Samat Publications.
Shafiee Kadkani, M.R.(1987). *Images of Imagination in Persian Poetry*. Tehran: Agah press.
Sojudi, F.(2009). *Proceedings of the Fourth Symposium on Semiotics of Art*. Tehran: Shadrang press.
Tajlil, J.(2018). *Meanings and Expression*.Tehran: University Publishing Center.
Thervatian, B. (2004). *The Art of Expression in the Creation of Imagination*. Tehran: Amirkabir Publications.
Yool, G. (2013). *A Study of Language*. Translated by Ali Bahrami. Tehran: Rahnama press.
Zeif, Sh.(1997). *Literary Research*. Translated by Abdullah Sharifi Khojasteh.Tehran: Scientific and Cultural Publications.

پژوهشنامه ادب غنایی

شاپا چاپی: ۲۰۰۸-۵۷۳۷
شاپا الکترونیکی: ۲۵۳۸-۵۰۱۱

Homepage: https://jllr.usb.ac.ir

غیاب امر بدنی در منظومهٔ خسرو و شیرین نظامی

پیمان کریمی کاکاوند[۱] | علی حیدری[۲]✉| قاسم صحرایی[۳]

۱-دانشجوی دکتری زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه لرستان،لرستان،ایران. رایانامه:peymankarimi16@gmail.com

۲-نویسنده مسئول، استاد گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه لرستان. خرم آباد. ایران. رایانامه: heydari.a@lu.ac.ir

۳- استاد گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه لرستان. خرم آباد. ایران. رایانامه: sahrai.g@lu.ac.ir

اطلاعات مقاله

نوع مقاله: مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۱۲/۱۷

تاریخ بازنگری:۱۴۰۱/۰۶/۱۴

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۶/۲۷

تاریخ انتشار: ۱۴۰۲/۰۷/۰۱

کلیدواژه‌ها:
خسرووشیرین، نظامی ،غیاب، امر بدنی، تابوهای بدنی.

چکیده

غیاب؛ به‌عنوان ویژگی ذاتی زبان، دارای دو سطح است. سطح اول، غیاب در سطح معمولی زبان و سطح دوم، غیاب مضاعف که مربوط به ادبیات است. شاعران با استفاده از فنون و ترفندهای بلاغی، برخی مضامین را یا به منظور خلق زیبایی یا به دلیل محدودیت‌های اخلاقی که برای خود قائل می‌شوند و یا منع و کنترل‌های اخلاقی و سیاسی که در جامعه وجود دارد، به غیاب می-رانند. نظامی از جمله شاعرانی است که با مهارت فراوان، با توجه به محتوای منظومه‌های عاشقانه‌اش، غیاب را از ساده‌ترین سطح تا ممنوع‌ترین شکل آن برای بازنمایی امر بدنی در شعر خود به‌کار گرفته است. جامعهٔ آماری تحقیق حاضر، خسرو و شیرین نظامی است که در آن ابیاتی که امر بدنی در آن‌ها به غیاب رانده شده‌است، به شیوهٔ کتابخانه‌ای گردآوری شده و به روش تحلیلی- توصیفی و استفاده از تکنیک تحلیل محتوا مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته‌اند، سپس براساس حوزه‌های معرفتی-رفتاری به کار گرفته شده توسط شاعر، طبقه‌بندی شده‌اند. در ادامه مشخص گردیده است که شاعر از پانزده حوزهٔ معرفتی- رفتاری استفاده کرده است. بیشترین فراوانی ابیات دارای غیاب امور مگو و امور تابویی مربوط به کشاورزی با۲۵ درصد و احجار و سنگ‌های قیمتی با ۱۵ درصد کل ابیات است. در میان حوزه‌های به کار گرفته شده، حوزه‌های آیین سوارکاری و حوزهٔ ادویه و اغذیه با ۲ درصد مجموع ابیات سطح دوم و سوم دارای کمترین فراوانی ابیات هستند.

کریمی کاکاوند ، پیمان ؛ حیدری ، علی؛صحرایی، قاسم . " *غیاب امر بدنی در منظومهٔ خسرو و شیرین نظامی* "، پژوهشنامه ادب غنایی، دوره ۲۱(۴۱)، ۱۸۸-۱۷۱

http//doi.org/:10.22111/jllr.2022.41822.3048

ناشر: دانشگاه سیستان و بلوچستان.

© نویسندگان.

۱. مقدمه

ادبیات؛ شیوهٔ غیر مستقیم بیان، اندیشه و گریز از منطق عادی گفتار است و از این روی در گزارش لحظه‌ها و اندیشه‌ها، مردان هنری، از صورت‌های گوناگون خیال و شیوهٔ ادای معانی به طریق غیر مستقیم استفاده می‌کنند(شفیعی کدکنی،۱۳۹:۱۳۶۶). «تغییر معنایی واژگان از مهم‌ترین موضوعات مورد توجه ادبا و زبان‌شناسان بوده و هست. در زبان-شناسی، دیدگاه مهم سوسور، مبنی بر این که زبان، نظامی از نشانه‌هاست، پذیرفته شده است. لانگاکر؛ زبان را نظامی از نشانه‌های زبانی می‌داند که هر کدام نمادی معنایی را به نمادی آوایی متصل می‌کند. در این نگرش، نمادهای معنایی، ثابت و از پیش تعیین شده نیستند، بلکه فرایندهایی ذهنی در نظر گرفته می‌شوند. لانگاکر در اشاره به آنها به جای مفهوم، از مفهوم‌سازی استفاده می‌کند. اصطلاح مفهوم به نوعی معنای ثابت را می‌رساند اما اصطلاح مفهوم‌سازی، به پویا بودن معنی در این نگرش تأکید دارد» (راسخ مهند، ۱۳۸۹: ۱۰). «کلام یک سخندان، مانند گفتار مردم عادی نیست، سخنی است تصویری که چه در معنا، چه در نوع نگاه، چه در حس و چه در درک و فهم مسائل، با حرف‌های معمولی تفاوت دارد. این تفاوت‌ها، تنها در نوع نگاه نیست بلکه در واژه‌هایی است که نویسنده به کار می‌برد و تابلویی که با این واژه‌ها می‌سازد نیز هست»(ضیف، ۱۳۷۶: ۴). «شاعران و نویسندگان، تخیلات، احساسات و اندیشه‌های متفاوتی را در بارهٔ پدیده‌ها می‌آفرینند. هر شاعر یا نویسنده‌ای زوایای پنهان و ماندگار روح ما را مخاطب قرار می‌دهد. این ویژگی، ادیبان را واداشته است تا سخن خود را در قالب تصاویر و تخیلات ارائه کنند تا بتوانند تأثیر مضاعف، برخوانندگان داشته باشند. در اغلب جوامع، مضامینی هستند که بیانشان کمابیش با محدودیت‌هایی روبه‌رو است. این محدودیت‌ها ممکن است یا از طریق دستگاه‌های نظارتی و سانسور اعمال شود و یا در بافت‌های به‌خصوص فرهنگی، جامعه‌ای بیان آنها را نپسندد یا نسبت به آنها از خود واکنش نشان دهد. این مضامین ممکن است به حوزهٔ اخلاق پذیرفته شده یا تحمیل شده و یا به ممنوعیت‌های مذهبی مربوط باشد. این مدلول‌ها یا شبکه‌های مدلولی هستند که هرچند دال‌هایی برای بیان صحیح آنها وجود دارد اما در سطح بیان با محدودیت‌هایی رو به رو می‌شوند، در این حالت این شبکهٔ مدلولی به غیاب رانده می‌شود، اما باید دانست که مفهوم «غیاب» وابسته به مفهوم «حضور» است و بدون آن معنی پیدا نمی‌کند، یعنی غیاب وقتی به مثابه غیاب فهم می‌شود که حاضری بر آن دلالت کند»(سجودی، ۱۳۸۷: ۲۹۷).

۱-۱ بیان مسأله و سوالات تحقیق

غیاب در فرهنگ دهخدا به معنای در آمدن چیزی در چیزی، فروشدن چیزی در چیزی و ناپدید گردیدن است(دهخدا، ۱۳۷۷: ذیل عنوان غیاب). در اینجا مقصود از غیاب بیان غیر مستقیم مطالب و مفاهیمی است که شاعر بنا به محدودیت‌های اخلاقی از نام بردن صریح آنها معذور است. مقصود از غیاب امر بدنی ابهام در وصف، بیان مجهول، پیچیده و شرح باواسطهٔ روابط میان عاشق و معشوق از ساده‌ترین تا تابویی‌ترین آن است. باید توجه کرد که ادبیات به خودی خود و در ذات و سرشت خود آمیخته با ابهام است، علاوه بر این گاهی شاعران کلام خود را به عمد و برای التذاذ خواننده و یا از روی اجبار در لفافهٔ ابهام می‌پیچند و مقصود خود را از آنچه که به‌کار می‌گیرند به صراحت بیان نمی‌کنند. نظامی هم مانند بسیاری از شاعران هم عصر خویش، به دلیل ممنوعیت‌هایی که در جامعه وجود دارد و یا برای رعایت ارزش‌های اخلاقی و ممنوعیت‌هایی که خودش قائل می‌شود، بسیاری از مفاهیم تابویی و مگوی مورد نظر خود را به صورت غیاب باز نموده است. لذا پرسش‌های اصلی مطرح شده در این پژوهش به این شرح است: ۱- سطوح بازنمایی غیاب‌محور امر بدنی در منظومهٔ خسرو و شیرین چگونه است؟ ۲- بازنمایی‌های غیاب محور امر بدنی از نظر زیبایی شناختی چگونه شکل گرفته است؟ ۳- پشتوانه‌های اصلی بازنمایی غیاب محورانه کدام است؟

۱-۲- اهداف و ضرورت تحقیق

هدف این نوشتار، یافتن تمام دلالت‌ورزی‌های مبتنی بر امر بدنی[۱] در منظومهٔ خسرو و شیرین نظامی که در قالب بازنمایی غیاب محور عرضه شده است. مبنای طبقه‌بندی، از عادی‌ترین امور بدنی تا تابویی‌ترین آنهاست. نظامی، شاعری اخلاق‌مدار است که از بیان مستقیم امور تابویی سر باز زده است، بهمین دلیل نگاه جدید به اشعار وی از دیدگاه غیاب، ضروری به نظر می‌رسد.

۱-۳- روش تحقیق

در پژوهش حاضر تمام ابیات منظومهٔ خسرو و شیرین نظامی، که دارای غیاب امر بدنی بوده‌اند به شیوهٔ کتابخانه‌ای گردآوری شده است. روش پژوهش توصیفی است. داده‌ها و ابیات گردآوری شده، به شکل کیفی با استفاده از تکنیک تحلیل محتوا مورد بررسی و تجزیه قرار گرفته و در سه سطح طبقه‌بندی شده‌اند.

۱-۴- پیشینه تحقیق

تا به حال پاره‌ای تحقیق‌های بلاغی دربارهٔ برخی از منظومه‌های نظامی شکل گرفته است که نزدیک به مضمون غیاب است. سید محمود رضا غیبی در مقاله‌ای با عنوان «هنجار گریزی معنایی در آثار نظامی» به بررسی انواع این هنجار گریزی‌ها پرداخته است(غیبی، ۱۳۹۰: ۱۷۶-۱۳۵). مقاله‌ای درباب غیاب، از فرزان سجودی با عنوان «راهکارهای بیان غیاب: بررسی موردی فیلم روسری آبی» وجود دارد. نویسنده در این مقاله عنوان داشته است که نشانه در سطح اول دلالت بر غیاب دارد و در سطح دوم یعنی در سطح صنایع بلاغی دلالت به غیاب مضاعف یا غیابِ غیاب دارد(سجودی، ۲۹۷:۱۳۸۷). اما تا کنون اثری مستقل در مورد غیاب امر بدنی در خسرو و شیرین، نوشته نشده است.

۲- بحث و بررسی

در هر گونه نشانه‌ورزی، دال و مدلول در دوطرف نشانه قرار دارند. دال جنبهٔ صوتی، بصری یا حرکتی، در هر نشانه است که سبب می‌شود تصوری ذهنی از آن نشانه، با عنوان مدلول، برای مخاطب یا گیرنده، شکل گیرد. عمل نشانه‌ورزی، براساس جانشینی سامان می‌یابد، به این صورت که دال، جانشین مدلول یا مصداق می‌شود. به همین دلیل همیشه زبان با غیاب همراه است، چرا که دال در غیاب مدلول یا مصداق به کار رفته یا جانشین آن می‌شود(کالر، ۲۰:۱۳۸۷). ویژگی جانشینی زبان می‌تواند امور غایب همچون گذشته و آینده را حاضر کند(یول، ۱۵:۱۳۸۹). «نشانه و ارزش آن بسته به دو نوع رابطهٔ حضوری و غیابی است. رابطهٔ حضوری، همان روابط همنشینی بین لایه‌های یک متن و رابطهٔ غیابی، به روابط جانشینی مربوط می‌شود و یک نشانه را به نشانهٔ دیگر که ممکن بود به جای این نشانه انتخاب می‌شدند و نشدند (غایب‌اند) پیوند می‌دهند. حال مسأله این است که با چه ترفندهایی آنچه که کوشش می‌شود به غیاب رانده شود و در عین حال در سطح نظام غیابی وجود دارد امکان بیان می‌یابد؛ الف. شبکهٔ مدلولی دارای دال‌هایی برای بیان مستقیم در نظام نشانه‌ای متفاوت است؛ ب. شاید نتوان شبکهٔ مدلولی را از طریق دال‌های مستقیم بیان کرد، چه از بیرون به وسیلهٔ دستگاه نظارتی و چه به واسطهٔ نظام تابوها و پرهیزهای فرهنگی بر آنها کنترل اعمال می‌شود؛ دال‌هایی انتخاب می‌شوند که از راه غیر مستقیم و شاید دیریاب‌تر، سرانجام به همان مدلول‌های منع شده می‌رسند و در عین حال نیز به قواعد منع پاسخ می‌دهند. نکتهٔ مهم این‌که این دال‌ها با ترفندهای نشانه-شناختی به مدلول‌های اول دلالت می‌کنند که به وسیلهٔ صنایع بلاغی یعنی استعاره، مجاز و کنایه است»**(سجودی، ۱۳۸۷: ۲۹۷)**. دلالت‌پردازی مبتنی بر غیاب امر بدنی در منظومهٔ خسرووشیرین نظامی را با توجه به اقتضا و ضرورت اختفا، کنش و وضعیت می‌توان به سه سطح تقسیم کرد: سطح اول؛ شامل استعارات و کنایات عادی است که شاعر آنها را فقط با توجه به

---

[۱]. به معنای بدن انسان، خصوصیات و ویژگی های آن و مناسبات میان اجزاء آن است.

ضرورت زیبایی‌شناختی در شعر خود آورده است، سطح دوم؛ شامل ابیاتی است که شاعر در آنها هم به ضرورت زیبایی-شناختی و هم ضرورت اختفاء، توجه داشته است و غیاب‌های سطح سوم؛ شامل ابیاتی است که در آنها جنبهٔ اختفاء، برجنبهٔ زیبایی‌شناختی می‌چربد.

۱-۲- غیاب سطح اول

غیاب‌های این سطح شامل استعارات و کنایات معمولی و اولیه‌ای است که در سخن اکثر شاعران زبان فارسی دیده می‌شود.

۲-۱-۱- استعاره

«استعاره؛ استعمال واژه‌ای در معنای مجازی آن است، به واسطهٔ همانندی و پیوند مشابهتی که با معنی حقیقی دارد»(تجلیل،۱۳۹۰:۶۰). «شاید آشکارترین استعاره‌های هستی‌شناسی، آنهایی باشند که در آنها جسم فیزیکی شخص معرفی می‌شود. این کار به ما امکان می‌دهد که تنوّع گسترده‌ای از تجربه‌ها یا هستی‌های غیر انسان را بر حسب انگیزه‌ها، مشخصه‌ها و فعالیت‌های انسانی بفهمیم»(لیکاف و جانسون،۱۳۹۷:۴۷). استعارات؛ با توجه میزان جذابیتی که شاعر برای معشوق ذکر کرده و حیرانی و شیفتگی شاعر در بعضی از ویژگی‌های معشوق و زیبایی که در برخی از اعضاء و ویژگی‌های معشوق نهفته است، از دو جهت کاربرد دارند. گاهی استعاره در بیان نظامی، ناشی از حیرانی و شیفتگی شاعر از اوصاف و خصوصیات معشوق است و گاهی نیز برگرفته از جذابیت و زیبایی‌های معشوق است که باعث التذاذ شاعر شده است. شاعر در این گونه استعارات، با توجه به خصوصیات هریک از اعضاء بدن، ویژگی‌های خاص و امور تاثیرگذار، زیبایی‌هایی را انتزاع کرده است و آنها را برای نمایاندن و ابراز آنچه که از معشوق خود در ذهن دارد، به‌کار می‌گیرد. برای نمایاندن زیبایی‌های چشم از لؤلؤ، مروارید و نرگس، برای لب از عقیق و یاقوت و... استفاده می‌کند.

الف: چشم

نمک در دیدهٔ بیخواب می‌کرد　　ز نرگس، لاله را سیراب می‌کرد

(نظامی،۱۳۹۳: ۱۷۲)

*نرگس استعاره از چشم است.

ب: لب

زلعلش بوسه را پاسخ نخیزد　　که لعل ار وا گشاید، درّ بریزد

(همان: ۵۱)

* در این بیت لعل استعاره از لب است.

ج: روی و رخسار

هنوزش گرد گل نارسته شمشاد　　ز سوسن سرو او چون سوسن آزاد

(همان: ۶۹)

*گل استعاره از روی شیرین است.

نمک در دیدهٔ بی‌خواب می‌کرد　　ز نرگس، لاله را سیراب می‌کرد

(همان: ۱۷۲)

*لاله استعاره از روی و صورت است.

د: قد و قامت

قبا تنگ آید از سروش چمن را　　درم واپس دهد سیمش سمن را

(همان: ۲۷۸)

*سرو استعاره از قامت است.

۲-۱-۲-کنایات

شاید بتوان گفت: «کنایه سخنی است که معنی حقیقی و نهادهٔ آن قابل ردّ نیست، ولیکن به اقتضای حال و در نسبت و مناسبت زمان و مکان و موضوع و مقال، معنی دیگر از آن فهمیده می‌شود »(ثروتیان،۱۳۸۳: ۲۲۴). کنایه یکی از ابزارهای ایجاد غیاب مضاعف و از ترفندهای زیبایی آفرینی در ادبیات است، نظامی بسیاری از مفاهیمی که بیان آنها به‌صورت مستقیم امکان پذیر نبوده، به غیاب برده است و آنها را به‌صورت کنایه بازنموده‌است. «ارزش زیبایی‌شناختی کنایه در آن است که سخن-دوست با تلاش و درایت ذهنی می‌باید سرانجام، به معنای پوشیده و فروپیچیده در کنایه راه برد و راز آن را بگشاید»(کزازی، ۱۳۸۵: ۱۵۶).

به شرط آن‌که گر بویی دهد خوش　　نهد بر نام من نعلی بر آتش

(نظامی،۱۳۹۳: ۱۶)

*نعل بر آتش نهادن دارای مفهوم کنایی است.

به مروارید دندان‌های چون نور　　صدف را آب دندان داده از دور

(همان: ۵۰)

در حاشیه و در توضیح آب دندان، در بیت اخیر، آمده است «حریف گول و ابله که همیشه در قمار می‌بازد. یعنی مروارید دندان او صدف را در بازی لطافت از دور مغلوب کرده و از او گرو برده است»(وحید دستگردی،۱۳۹۳: ۵۰). البته آب دندان از جمله ترکیب‌هایی است که در فرهنگ‌های مختلف معانی متعددی برای آن آمده است و در طول زمان دچار تغییر معنا گردیده‌است. «با توجه به واژگان مروارید، صدف و توصیف و تشبیه دندان‌ها به نور، صفا و برق دندان، مورد نظر شاعر بوده و حسرت خوردن را بیشتر به یاد می‌آورد»(حیدری،۱۳۹۶).

۲-۲- غیاب‌های سطح دوم، غیاب‌های مگو

غیاب سطح دوم که از آن به «مگو» تعبیر کرده‌ایم، شامل ابیاتی است که شدت ممنوعیت آنها کم است، به عنوان امور تابویی صرف شناخته نمی‌شوند و ضرورت اختفا و بیان غیر مستقیم آنها بسیار از سطح سوم کمتر است، به تعبیری می‌توان گفت، بین کنش و ضرورت زیبایی شناختی آن‌ها موازنه برقرار است. در غیاب‌های سطح دوم، شاعر برای نمایاندن غیاب مورد نظر خود در ابیات، کنایه‌ها و امور مگو، از حوزه‌های رفتاری- معرفتی گوناگون و از آداب و لوازم و ملزومات جنبه‌های مختلف زندگی انسان و طبیعت، مانند آداب و آیین ازدواج و کاوین، کشاورزی و باغبانی، آیین شاهی و خزانه‌داری، سوارکاری، تجارت، بزم و شراب‌خواری و... بهره گرفته است. علاوه براین شاعر، در جای‌جای اشعار خود، برای نمایاندن غیاب، از طبیعت و امور طبیعی، سنگ‌های قیمتی، گل و گیاه، دعا و مراسمات دینی استفاده کرده است. این سطح از غیاب، نسبت به غیاب‌های سطح اول، داری ابهام بیشتری است و همین ابهام بیشتر و پیچیدگی مضاعف مفهوم غیابی به کار رفته در این ابیات، باعث تلاش ذهنی بیشتر خواننده می‌شود وخواننده را بر آن می‌دارد تا برای آگاهی از مفهوم ابیات و استخراج غیاب و معنای ثانوی ابیات و جملات از علوم گوناگون و حوزه‌هایی که شاعر از آنها برای اهداف خود استفاده کرده است، آگاهی یابد. در ادامه به برخی از حوزه‌های معرفتی به کار گرفته شده توسط شاعر اشاره می‌شود.

۲-۲-۱- ازدواج و کاوین

عروسانی زناشویی ندیده　　به کاوین از جهان خود را خریده

(نظامی، ۱۳۹۳: ۵۹)

مقصود از زناشوییی ندیده و همچنین کنایهٔ به‌کار گرفته شده در مصراع دوم، عدم اختیار زوج و باکرگی آنان است.

۲-۲-۲ کشاورزی و باغبانی

چـو زیـن گرمـی برآسـایم یـک چنـد　　مـــرا شـــکّر مبـــارک، شـــاه را قنـــد

(همان: ۱۴۴)

*در این بیت شکر اصفهانی به خسرو وعدهٔ معاشقه و مغازله می‌دهد.

پرنـــد افشـــاند و از طـــرف پرنـــدش　　جهـــان پـــر شـــد ز قالـــب‌هـــای قنـــدش

(همان: ۳۲۶

*اشاره دارد به نمایان ساختن بدن.

۲-۲-۳- شاهی و خزانه داری

ملـک بـر تنـگ شـکّر مُهـر بشکسـت　　کـه شـکر در دهـان بایـد، نـه در دسـت

(همان: ۱۲۹)

* بیت اشاره دارد به بوسیده شدن لبان شیرین توسط خسرو.

۲-۲-۴- بزم و میگساری و مستی

اگرچـه کـرد صـد جـام دگـر، نـوش　　نشـــد جـــام نخســـتینش، فرامـــوش

(همان: ۱۲۹)

* دراین بیت جام نخستین منظور اولین باری است که خسرو شیرین را بوسید.

۲-۲-۵- طبیعت و مظاهر طبیعی

چـــو خســـرو دیـــد مـــاه خرگهـــی را　　چمـــن کـــرد از دل آن ســـرو ســـهی را

(همان: ۳۰۵)

*مصراع دوم اشاره به عاشق شدن خسرو دارد.

تـــرا ایـــن کبـــک بشکســـتن چـــه سودســـت　　کـــه بـــاز عشـــق کبکـــت را ربودســـت؟

(همان: ۱۴۶)

*کنایه در این بیت، سعی شیرین برای رد گم کنی و کتمان عشق به خسرو است.

۲-۲-۶- گنج و احجار و سنگ‌های قیمتی

شـگرفی کـرد و تـا خـازن خبـر داشـت　　بـــه یـــاقوت از عقـــیقش مهـــر برداشـــت

(همان: ۳۹۳)

* کنایه مشخص دارد و منظور بوسیده شدن شیرین توسط خسرو است.

ز لعلـــش بوســـه را پاســـخ نخیـــزد　　کـــه لعـــل ار واگشـــاید درّ بریـــزد

(همان: ۵۱)

* لعل در هر دو مصراع به معنی لب است، معنای مگوی مصرع اول کاملاً مشخص است و کـل بیـت اشـاره بـه عـدم تمایـل شیرین برای معاشقه است.

عتـابش گرچـه مـی‌زد شیشـه بـر سـنگ　　عقـــیقش نـــرخ مـــی‌برّیـــد، در جنـــگ

(همان: ۲۱۰)

* عقیق استعاره از لب است. به معنی این‌که لبش قیمت وصال را تعیین می‌کرد.

۲-۲-۷- حوزه حیوانات

بـــه گرمـــی کـــار عاقـــل بـــه نگـــردد　　بـــه تـــک دانـــی کـــه بـــز فربـــه نگـــردد

(همان: ۱۵۵)

*بیت در نکوهش زیاده روی و تیزی هوس است.

۲-۲-۸- عطر، ادویه و اغذیه

ز مشـــک آرایـــش کـــافور کـــرده ز کـــافورش جهـــان کـــافور، خـــورده

(همان: ۷۸)

*کافور خوردن، کنایه از عدم رجولیت است.

۲-۲-۹- اخلاط و طبایع

چـــه بایـــد خویشـــتن را گـــرم کـــردن مـــرا در روی خـــود بیشـــرم کـــردن؟

(همان:۱۵۴)

* گرمکاری و خود را گرم کردن کنایه از تندروی خسرو در طلب از شیرین است و این بیت در نکوهش غلبهٔ خلط صفرا و صفراوی است.

بـــه گرمـــی کـــار عاقـــل بـــه نگـــردد بـــه تـــک دانـــی کـــه بـــز فربـــه نگـــردد

(همان: ۱۵۵)

* بیت در نکوهش زیاده‌روی و تیزی هوس است.

ز جـــوش ایـــن دل جوشـــیده بـــا تـــو پیـــامی داشـــتم پوشـــیده، بـــا تـــو

(همان: ۳۷۰)

* جوشیده با تو کنایه دارد و به معنی دلی که به تو متمایل است، به کار رفته است.

جدول شماره ۱- تعداد ابیات سطح دوم (مگو) هر حوزه و درصد فراوانی آن‌ها

حوزهٔ معرفتی-رفتاری	تعداد ابیات	درصد
ازدواج و کاوین	۱ بیت	۷ درصد
کشاورزی و باغبانی	۲ بیت	۱۳ درصد
شاهی و خزانه‌داری	۱ بیت	۷ درصد
بزم و میگساری و مستی	۱ بیت	۷ درصد
طبیعت و مظاهر آن	۲ بیت	۱۳ درصد
گنج، احجار و سنگ‌های قیمتی	۳ بیت	۲۰ درصد
حوزهٔ حیوانات	۱ بیت	۷ درصد
ادویه و اغذیه	۱ بیت	۷ درصد
اخلاط طبایع	۳ بیت	۲۰ درصد

۲-۲-۱۰- تحلیل داده‌ها

ذهن خلّاق شاعر و آشنایی وی با علوم، حرفه‌های رایج در میان مردم، آداب، رسوم و عقاید مخصوص جامعه، وی را بر آن می دارد تا به هنگام ضرورت و در مواقع نیاز، از تعابیر خاص آن‌ها برای بیان مفاهیم مورد نظر خود استفاده کند، این حوزه‌ها، از علم نجوم و طب گرفته تا حلّاجی و باغبانی، از نظر نظامی دور نمانده است.با بررسی ابیات گردآوری شده از منظومهٔ خسرو و شیرین به این نتیجه می‌رسیم که ابیات سطح دوم (مگو)ی مستخرج از این منظومه، ۱۵ بیت بوده است که از میان

حوزه‌های مشخص شده، حوزه‌های اخلاط و طبایع و احجار و سنگ‌های قیمتی با ۲۰ درصد ابیات، دارای بیشترین فراوانی بوده‌اند و در میان دیگر حوزه‌های به کار گرفته شده، تفاوت چشم‌گیری وجود ندارد.

۲-۳- غیاب سطح سوم، مگویِ مگو

غیاب سطح سوم که از آن به «مگویِ مگو» تعبیر کرده‌ایم، شامل ابیاتی است که شدت ممنوعیت امر تابویی به‌کار رفته در آنها، بیشتر از دو سطح اول و دوم است، در ابیات این سطح، ضرورت اختفاء یعنی کنش بر ضرورت زیبایی‌شناختی یعنی وضعیت می‌چربد و دربرگیرندهٔ مجموعه مفاهیم، مضامین و یا کنایاتی است که امکان بیان آنها به‌صورت صریح و مستقیم در جامعه و ادبیات وجود ندارد و علت ممنوع بودن بیان این مفاهیم، محدودیت‌هایی است که برای شاعر وجود دارد، بنابراین شاعر برای نمایاندن آنچه که بیان آن به‌صورت صریح و آزاد، چه در جامعه و چه در ادبیات ممنوع و مگوست، ناگزیر است ترفندهای ادبی خاصی را به کار گیرد، تا آنچه را که در ذهن دارد و مختار به بیان آن نیست، ابراز نماید، در غیر این صورت لطافت جای خود را به هزل خواهد داد. در این سطح نیز مانند سطح دوم، شاعر از حوزه‌های معرفتی- رفتاری گوناگونی مانند، گنج، احجار و سنگ‌های قیمتی، کشاورزی و باغبانی، آیین شاهی و خزانه داری، جنگ و نبرد، ازدواج و کاوین، طبیعت و مظاهر طبیعی و... سود برده است.

۲-۳-۱- گنج، احجار و سنگ‌های قیمتی

نه کس با من شبی در پرده خفته ست　　نه درّم را کسی در دور سفته ست

(همان: ۲۸۴)

*درّ، استعاره از قسمت مگوی بدن است و معنای کنایی درّ سفتن، بر مواقعه و وصال دلالت دارد.

صدف می‌داشت درج خویش را پاس　　که تا بر درّ نیفتد نوک الماس

(همان: ۳۸۲)

*مصرع اول به معنی پاسداری و حفظ بکارت است و مصراع دوم هم تاکید بر همین نکته است.

شبانروزی به ترک خواب گفتند　　به مرواریدها یاقوت سفتند

(همان: ۳۹۴)

* بیت دارای کنایه مشخص است و به معنای معاشقه و مغازله و مواقعه و وصال است. علاوه بر ابیات ذکر شده، نظامی در ابیات ۱۱۹/۱۰، ۱۳۷/۱۳، ۱۴۴/۱۴، ۱۵۵/۱۰، ۲۸۴/۶و ۳۷۱/۱۰ منظومهٔ خسرووشیرین، با تکیه بر حوزهٔ معرفتی احجار و سنگ‌های قیمتی، مفهوم تابویی آفریده است.

۲-۳-۲- آداب کشاورزی و باغبانی

گرفت آن نارپستان را چنان سخت　　که دیبا را فرو بندند بر تخت

(همان: ۱۵۴)

* کنایه معلوم است و نارپستان، شیرین است.

من آن باغم که میوه‌ش کس نچیدست　　درش پیدا، کلیدش ناپدیدست

(همان: ۳۷۱)

* مفهوم تابویی آشکار در بیت وجود دارد و عنوان می‌شود که کسی تاکنون به وصال من نرسیده است.

گهی بر نار سیمینش زدی دست　　گهی لرزید چون سیماب پیوست

(همان: ۳۸۲)

* نار سیمین کنایه از پستان و معنای بیت هم مشخص است.

علاوه بـر ابیـات ذکـر شـده، در ابیـات ۸۶/۱، ۱۳۰/۸، ۱۵۳/۲، ۱۵۵/۱۲، ۳۱۸/۱۴، ۳۳۳/۶، ۳۶۸/۱۴، ۳۷۱/۹، ۳۷۱/۱۲، ۳۷۲/۱، ۳۷۳/۴ و ۳۹۲/۷ از این حوزه بهره گرفته است.

۲-۳-۳- آیین شاهی و خزانه‌داری

تـــو گنجـــی ســـر بـــه مهـــری، نابســـوده　　بـــــد و نیـــــک جهـــــان نـــــاآزموده

(همان: ۱۱۹)

* این بیت به باکره بودن شیرین و عدم دسترسی دیگران به او اشاره دارد.

بـــه ســـتّاری کـــه ســـتر اوســـت پیشـــم　　کـــه تـــا مـــن زنـــده‌ام بـــر مهـــر خویشـــم

(همان: ۲۸۳)

* سوگند یاد کردن شکر مبنی بر باکرگی و حفظ پاکدامنی. همچنین شاعر در بیت ۱۲۲/۸ از این حوزه استفاده کرده است.

۲-۳-۴- آداب جنگ و نبرد

نمـــــی‌افتـــــاد فرصـــــت در میانـــــه　　کـــه تیـــر خســـرو افتـــد بـــر نشـــانه

(همان: ۱۴۰)

غـــــلاف نـــــازکی داری، دریغـــــی　　کـــه هـــر ســـاعت کنـــی بـــازی بـــه تیغـــی

(همان: ۲۸۳)

*مفهوم تابویی در ابیات کاملا هویداست.

علاوه بر ابیات فوق الذکر، در ابیات ۱۴۶/۱و ۳۶۷/۲ آداب جنگ و نبرد را دستمایهٔ آفرینش مفهوم تابویی قرار داده است.

۲-۳-۵- آداب ازدواج و کاوین

کـــه: گرخـــون گـــریم از عشـــق جمـــالش　　نخـــواهم شـــد مگـــر جفـــت حلالـــش

(همان: ۱۲۱)

* اشاره به این دارد که شیرین فقط با ازدواج با خسرو تسلیم او می‌شود.

عجـــوزان نیـــز کردنـــد اســـتواری　　عروســـش بکـــر بـــود انـــدر عمـــاری

(همان: ۲۸۵)

* یعنی پیرزنان هم در باب بقای بکارت، شکر را تصدیق کردند.

۲-۳-۶- طبیعت و مظاهر طبیعی

هـــوای گـــرم بـــود و آتـــش تیـــز　　نمـــی‌کـــرد از گیـــاه خشـــک پرهیـــز

(همان: ۱۵۴)

*مفهوم تابویی مشخص است و بر شدت و تیزی هوس خسرو اشاره دارد.

نگـــارین مرغـــی، ای تمثـــال چینـــی　　چـــرا هـــر لحظـــه بـــر شـــاخی نشـــینی؟

(همان: ۲۸۳)

* سوال خسرو است از شکر مبنی براین‌که چرا با افراد مختلف مواصلت دارد

طبیعت، با زیورهای گوناگون و پوشش‌های متعدد آن، همواره دستمایه‌ای برای ساختن مضامین در شعر شاعران بـوده اسـت و شاعران پارسی زبان از طبیعت برای پروراندن مفاهیم مورد نظر خود بهره‌های فراوان گرفتـه‌انـد. شـعر نظـامی هـم سرشـار از اوصافی است که طبیعت در آن نقشی اساسی بر عهده دارد، مفاهیم تابویی برگرفته از طبیعت در منظومهٔ خسروشـیرین عـلاوه بر ابیاتی که در بالا به عنوان مثال ذکر شده‌اند، در ابیات ۸۶/۱، ۸۷/۱، ۱۴۰/۲ و ۱۴۶/۱ هم قابل مشاهده است.

۲-۳-۷- گل و گیاه

هـــوای دل رهـــش مـــی‌زد کـــه: برخیـــز　　گـــل خـــود را بـــدین شـــکر برآمیـــز

(همان: ۸۴)

* بیت به ترغیب شدن توسط هوای نفس و طلب مواصله اشاره دارد .

هنـــوزم غنچـــهٔ گـــل ناشـــکفته ســـت　　هنـــوزم درّ دریـــایی نســـفته ســـت

(همان: ۳۱۵)

* این بیت اشاره به باکرگی و دست نخوردگی شیرین دارد .

شاعر همچنین در دو مورد دیگر در ابیات ۱۳۰/۱۳ و ۱۴۵/۱۰ از این حوزه استفاده کرده است.

۲-۳-۸- آداب دینی، دعا و افسون

درو پیچیـــد و آن شـــب کـــام دل رانـــد　　بـــه مصـــروعی بـــر، افســـونی غلـــط خوانـــد

(همان: ۲۸۱)

* کنایه مصرع اول معلوم است و مصرع دوم هم بر مواصلت اشتباه خسرو با یک کنیز به‌جای شکر اشاره دارد.

مـــزن چنـــدین گـــره بـــر زلـــف و خالـــت　　زکـــاتی ده قضـــا گـــردان مالـــت

(همان: ۱۴۴)

* طلب خسرو از شیرین برای نزدیکی و وصال او.

۲-۳-۹- آیین خورن و آشامیدن

نخســـت از مـــن قناعـــت کـــن بـــه جـــلاب　　کـــه حلـــوا هـــم تـــو خـــواهی خـــورد، مشـــتاب

(همان: ۱۵۱)

* کنایه معلوم است، یعنی اگر شتاب نکنی به وصال نهایی هم خواهی رسید.

بـــه اوّل شـــربت از حلـــوا مینـــدیش　　کـــه حلـــوا پـــس بـــود، جـــلاب در پـــیش

(همان: ۱۵۱)

* این بیت اشاره به این دارد که خسرو به بوسه و در کنار شیرین بودن قناعت کند و به فکر معاشقه و وصال در ابتدای کار نباشد.

۲-۳-۱۰- آیین تجارت

بـــه صـــبری مـــی‌تـــوان کـــامی خریـــدن　　بـــه آرامـــی دلارامـــی خریـــدن

(همان: ۱۵۵)

* کنایه معلوم است و بر صبر تا هنگام وصال تاکید دارد.

متـــاع خویشـــتن در بـــار دارد　　کنیـــزی چنـــد را بـــر کـــار دارد

(همان: ۲۸۴)

* بیت اشاره دارد به خویشتن‌داری شکر و خودداری از مواصلت.

۲-۳-۱۱- آیین بزم، میگساری و مستی

دهـــان جـــز مـــن از جـــام لبـــت دور　　ســـر جـــز مـــن زطـــوق غبغبـــت دور

(همان: ۳۱۱)

* معنای بیت مشخص و اشاره به آرزوی وصال دارد.

چـــو یـــک دم جـــای خـــالی یافتنـــدی　　چـــو شـــیر و مـــی بـــه هـــم بشـــتافتندی

(همان: ۱۳۰)

* بیت بر انتظار برای به‌دست آوردن فرصت مواقعه تاکید دارد.

۲-۳-۱۲- آیین سوارکاری

شبی کاسب نشاطش لنگ رفتی کم این بودی که سی فرسنگ رفتی

(همان: ۲۸۱)

*امر مگو اشاره به زیاده روی خسرو بر نزدیکی و مواصله دارد.

۲-۳-۱۳- اخلاط و طبایع

چو خسرو را به خواهش گرمدل یافت مروت را درآن بازی خجل یافت

(همان: ۱۴۵)

*خواهش و تمنای فراوان برای وصال.

جدول شماره ۲- تعداد ابیات سطح سوم (مگویِ مگو) هر حوزه و درصد فراوانی آن‌ها

حوزهٔمعرفتی-رفتاری	تعداد ابیات	درصد
گنج، احجار و سنگ‌های قیمتی	۸ بیت	۱۵ درصد
کشاورزی و باغبانی	۱۵ بیت	۲۹ درصد
شاهی و خزانه داری	۳ بیت	۶ درصد
جنگ و نبرد	۴ بیت	۷ درصد
ازدواج و کاوین	۲ بیت	۴ درصد
طبیعت و مظاهر طبیعی	۶ بیت	۱۲ درصد
گل و گیاه	۴ بیت	۷ درصد
دعا و افسون	۲ بیت	۴ درصد
خوردن و آشامیدن	۲ بیت	۴ درصد
آیین تجارت	۲ بیت	۴ درصد
بزم و میگساری و مستی	۲ بیت	۴ درصد
آیین سوارکاری	۱ بیت	۲ درصد
اخلاط و طبایع	۱ بیت	۲ درصد

۲-۳-۱۴- تحلیل داده‌ها

تعداد ابیات مگویِ مگوی استخراج شده از منظومهٔ خسرو و شیرین نظامی ۵۲ بیت است که با توجه به تقسیم‌بندی ابیات ذیل حوزه‌های معرفتی-رفتاری گوناکون و بر مبنای تحلیل آماری ابیات حوزه‌های مختلف، گرایش شاعر در خلق ابیات مگویِ مگو بیشتر در حوزه‌های کشاورزی و باغبانی با۲۹ درصد و حوزهٔ احجار و سنگ‌های قیمتی با۱۵درصد بوده است و حوزه‌های آیین سوارکاری و اخلاط و طبایع هرکدام با تنها ۲ درصد ابیات تابویی، دارای کمترین فراوانی بوده‌اند.

جدول شماره ۳- ابیات تابویی سطح دوم و سوم و فراوانی آن‌ها در منظومهٔ خسرو و شیرین

حوزهٔ معرفتی-رفتاری	تعداد ابیات سطح دوم (مگو)	تعداد ابیات سطح سوم (مگوی مگو)	مجموع ابیات هردو سطح	درصد ابیات هر دو سطح
گنج، احجار و سنگ‌های قیمتی	۳ بیت	۸ بیت	۱۱ بیت	۱۶ درصد
کشاورزی و باغبانی	۲ بیت	۱۵ بیت	۱۷ بیت	۲۵ درصد
شاهی و خزانه داری	۱ بیت	۳ بیت	۴ بیت	۶ درصد
جنگ و نبرد	-	۴ بیت	۴ بیت	۶ درصد
ازدواج و کاوین	۱ بیت	۲ بیت	۳ بیت	۴ درصد
طبیعت و مظاهر طبیعی	۲ بیت	۶ بیت	۸ بیت	۱۱ درصد
گل و گیاه	-	۴ بیت	۴ بیت	۶ درصد
دعا و افسون	-	۲ بیت	۲ بیت	۳ درصد
خوردن و آشامیدن	-	۲ بیت	۲ بیت	۳ درصد
آیین تجارت	-	۲ بیت	۲ بیت	۳ درصد
بزم و میگساری و مستی	۱ بیت	۲ بیت	۳ بیت	۴ درصد
آیین سوارکاری	-	۲ بیت	۲ بیت	۳ درصد
اخلاط و طبایع	۳ بیت	۱ بیت	۴ بیت	۶ درصد
حوزهٔ حیوانات	۱ بیت	-	۱ بیت	۲ درصد
ادویه و اغذیه	۱ بیت	-	۱ بیت	۲ درصد

۴- تحلیل کلی

در این تحقیق ابیات در سه سطح تقسیم‌بندی شده‌اند که سطح اول، دارای اهمیت کمتر است و تاکید برروی سطح دوم و به ویژه سطح سوم است. به همین دلیل ابیات حوزهٔ اول را در جدول فوق لحاظ نکردیم. تعداد ابیات تابویی استخراج شده از

منظومهٔ خسرو و شیرین نظامی در هر دو سطح دوم (مگو) و سطح سوم (مگوی مگو) ۶۸ بیت بوده است. با توجه بـه تقسـیم ابیات به حوزه‌های مختلف معرفتی–رفتاری و بر مبنای تحلیل‌های آمـاری صـورت گرفتـه، در مجمـوع هـر دو سـطح، حـوزهٔ کشاورزی و باغبانی با ۲۵ درصد کل ابیات تابویی و حوزهٔ گنج، احجار و سنگ‌های قیمتی با ۱۶ درصد مجمـوع ابیـات، دارای بیشترین فراوانی بودند که نشان از توجه ویژه شاعر به این دو حوزه، برای خلق مفاهیم تـابویی اسـت، در مقابـل، حـوزه‌هـای اغذیه و ادویه و حوزهٔ حیوانات با ۲ درصد مجموع ابیات، دارای کمترین فراوانی بوده و از جذابیت کمتری برای شاعر جهـت آفرینش‌های ادبی برخوردار بوده‌اند.

نکتهٔ حائز اهمیت دیگر این است که شاعر در مجموع از ۱۵ حوزهٔ معرفتی– رفتاری بهره گرفته است که بسیاری از حوزه‌های سطح دوم و سوم مشترکند و هنگام مقایسهٔ ابیات دو سطح متوجه می‌شویم که در ابیات سـطح دوم گـرایش شـاعر بیشـتر بـه حوزهٔ اخلاط و طبایع بوده است، حال آن‌که شاعر در سطح سوم، توجه کمتری به این حوزه داشته است. لازم به ذکر است کـه شاعر در سطح سوم از حوزه‌های بیشتری بهره گرفته است و برخی حوزه‌هایی که در سطح دوم به کار گرفتـه اسـت در سـطح سوم به کار نرفته است، البته گاهی عکس این مسأاله هم صادق است.

۵- نتیجه

امر بدنی از حیطه‌هایی است که برای نظامی جذابیت فراوانی دارد. شاعر مفاهیم و اصطلاحات مربوط بـه ایـن حیطـه را از ابتدایی‌ترین شکل تا تابویی‌ترین آن دستمایهٔ مضمون‌آفرینی قرار داده است و آن را با استفاده از فنون بلاغـی بـه غیـاب رانـده است. گاهی غیاب به‌کار گرفته شده برای بازنمایی مفهوم مورد نظر شاعر کاملاً طبیعی است، یعنی نمی‌توان ممنوعیت خاصـی را برای آن متصور شد اما گاهی مفاهیم مگو و ممنوعهٔ مربوط به بدن را که امکان ابراز آن، چه در سطح اجتماع و چه در سطح ادبیات وجود ندارد، با استفاده از غیاب و ابزارهای آفرینش غیاب باز نموده است و امر بدنی تابویی مورد نظر خود را در لفافهٔ ابهام پیچیده است. درغیاب سـطح اول بـرای اعضـایی ماننـد چشـم، صـورت و رخسـار، زلـف و گیسـو، لـب و دنـدان و... مصداق‌های وجود دارد. سطح دوم یا امور مگو، دارای ۹ حوزه معرفتی– رفتاری مشخص اسـت کـه بیشـترین فراوانـی ابیـات دارای غیاب در این سطح مربوط به گنج، احجار و سنگ‌های قیمتی و حوزهٔ اخلاط و طبایع با ۲۰ درصد ابیـات و کمتـرین آن مربوط به حوزه‌های اغذیه و ادویه، حوزهٔ حیوانات و چند حوزهٔ دیگر با ۷ درصداست. سطح سوم کـه از آن بـه امـور مگـویِ مگو تعبیر نموده ایم، این سطح نیز دارای۱۳ حوزهٔ مشخص است، در این سطح، حوزه‌های کشاورزی وباغبانی با ۲۹ درصـد و احجار و سنگ‌های قیمتی با ۱۵ درصد ابیات این سطح دارای بیشترین فراوانی ابیـات و حـوزهٔ آیـین سـوارکاری و اخـلاط و طبایع با ۲ درصد ابیات، دارای کمترین فراوانی ابیات، هستند. تعداد ابیات تابویی استخراج شـده از منظومـهٔ خسـرو و شـیرین نظامی در هر دو سطح دوم (مگو) و سطح سوم (مگوی مگو) ۶۸ بیت بوده اسـت. باتوجـه بـه تقسـیم ابیـات، بـه حـوزه‌هـای مختلف معرفتی–رفتاری و بر مبنای تحلیل‌های آماری صورت گرفته، در مجموع هر دو سطح، حوزهٔ کشـاورزی و باغبـانی بـا ۲۵ درصد کل ابیات تابویی و حوزهٔ گنج، احجار و سنگ‌های قیمتی با ۱۶ درصد مجموع ابیات دارای بیشترین فراوانی بوده‌اند که نشان از توجه ویژه شاعر به این دو حوزه، برای خلق مفاهیم تابویی است. در مقابل، حـوزه‌هـای اغذیـه و ادویـه و حـوزهٔ حیوانات با ۲ درصد مجموع ابیات دارای کمترین فراوانی بوده و از جذابیت کمتری بـرای شـاعر جهـت آفـرینش‌هـای ادبـی، برخوردار بوده‌اند.

۶-منابع

تجلیل، جلیل،(۱۳۹۷)، *معانی و بیان*، تهران: مرکز نشر دانشگاهی، ۱۳۹۷.

ثروتیان، بهروز، (۱۳۸۳)، *فن بیان در آفرینش خیال*، تهران: انتشارات امیرکبیر.

حیدری، علی، (۱۳۹۶)،"تطور معنایی ترکیب آب دندان در متون ادب فارسی"، نهمین همایش ملی پژوهش‌های زبان و ادبیات فارسی، بیرجند، ج ۳ ، صص ۱-۱۱.

دهخدا،علی اکبر،(۱۳۷۷)، *لغت نامه*، جلد یازدهم، چاپ دوم از دورهٔ جدید، تهران: موسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران.

راسخ مهند، محمد، (۱۳۹۳)،*درآمدی بر زبانشناسی شناختی*، تهران: سمت.

سجودی، فرزان،(۱۳۸۸)، *مجموعه مقالات چهارمین هم اندیشی نشانه شناسی هنر*، تهران: شادرنگ.

شفیعی کدکنی، محمدرضا، (۱۳۶۶)،*صور خیال در شعر فارسی*، تهران: آگاه.

ضیف، شوقی، (۱۳۷۶)،*پژوهش ادبی*، ترجمه عبدالله شریفی خجسته، تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.

غیبی، سید محمود رضا،(۱۳۹۰)، "هنجارگریزی معنایی در آثار نظامی گنجوی"، *فصلنامه علمی-تخصصی علامه*، ش ۳۳، صص ۱۳۵-۱۷۶.

کالر، جاناتان،(۱۳۷۹)، *فردینان دوسوسور*، ترجمه کورش صفوی، تهران: هرمس.

کزازی، میر جلال الدین،(۱۳۸۵)، *بیان*، تهران: مرکز.

لیکاف، جورج، جانسون،مارک، (۱۳۹۸)،*استعاره‌هایی که با آن زندگی می‌کنیم*، ترجمه جهانشاه میرزابیگی، تهران: آگاه.

نظامی، الیاس بن یوسف،(۱۳۹۳)، *خسرو و شیرین*، تصحیح حسن وحید دستگردی، به کوشش سعید حمیدیان، تهران: قطره.

یول، جرج،(۱۳۹۲)، *بررسی زبان*، ترجمهٔ علی بهرامی، تهران: رهنما.